

SELÇUKLU TÜRKLERİNE YAZILMIŞ BAZI ARAPÇA ŞİİRLER

Doç. Dr. İnci KOÇAK

Horasan ve Mâverâünnehr'de, Selçuklulardan önceki Türk sülâlelerinin egemenliği altında fikir ve sanat hayatı çok gelişmiştir. Selçuklular çağında da, ilk Selçuk hükümdarları bilim ve sanatı himaye etmişlerdir. Özellikle Alp Arslan (1063-1072) zamanında büyük imparatorluğun idare teşkilâtını düzene sokan Nizamülmülk, eğitimin ilerlemesi için medreseler açmıştır. Bunların en ünlüsü, Bağdat'taki Nizamiye Medresesi'dir. Bağdat'tan başka, Nişabur, Herat ve Isfahan gibi daha bir çok şehirde Nizamiye medreseleri adıyla "dârü'l-fünûn"lar kurulmuştur. Nizamülmülk'ün, öğrencilere erzak ve maaş verilmesi için zengin vakıflar kurduğunu da bilinmektedir. Zamanın ünlü bilginleri, bu medreselerde toplanmıştır. Bu amaçla yılda 600 bin dinar harcanıyordu. Bu para, o zamana göre çok büyük bir meblağdı. Bütün Selçuk hükümdarları, Atabeyler, bu geleneği devam ettirmişlerdir. Her yerde, medreseler, imaretler, mektepler, yollar, köprüler, kervansaraylar, zengin kütüphaneler yapılmıştır. Bütün bunlar, Selçuk devrinin ilim ve sanat bakımından da parlak bir gelişme çağı olduğunu göstermektedir¹.

Selçuklu hükümdarları genel olarak bütün şairleri himaye etmişlerdir. Maveraünnehr ve Horasan'da Sâmâniler devrinden beri devam eden Arap edebiyatı, bu çağda bir çok değerli eserler vermiştir².

Arap şair ve yazarlarının Türkler hakkında yazmış olduğu eserler de bulunmaktadır.

1129 Yılında ölen Abu İshak İbrahim al-Gazzi, Türkleri, şu beyitlerle övmektedir³:

1 M. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatı Tarihi, Ötüken Yayınları, İstanbul 1984, 182-185.

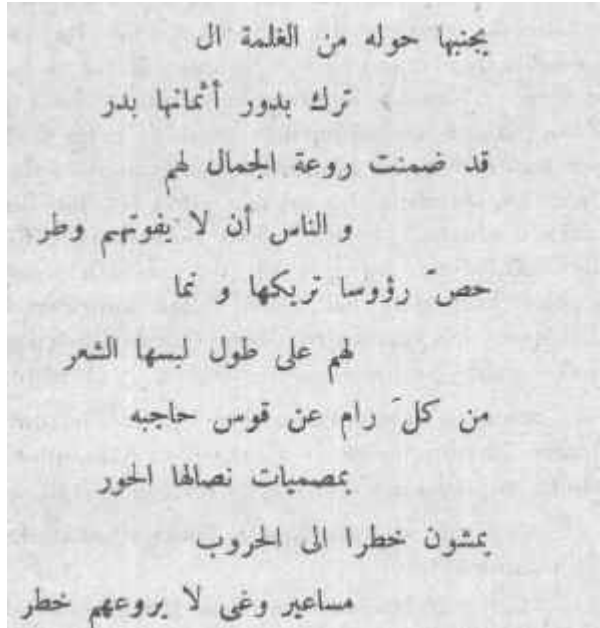
2 Aynı eser, 184-185.

3 İbn al-Asir, Tarih al-Kamil, Mısır 1301 /1883,X318.

"Türk ordularındaki delikanlıların içinde bir grubun saldırıları, gökgürültüsünde ses seda bırakmadı (gökgürültüsünü bastırdı).

Öyle bir kavim ki, kendileriyle karşılaştığı zaman, iyilik ve güzellik bakımından melekler gibidirler. Onlarla savaşılırsa, ifrit olurlar (kesilirler)."

Nuştekin adında bir Türk'ün oğlu olan Sıbt İbn at-Ta'avizi (1125-1187 veya 1188) ,Arap diline ve şiirine güzellikler katmış ünlü bir şairdir. Hayatının sonlarına doğru gözlerini kaybeden şair, acısını şiirlerinde dile getirmiştir⁴. İbn at-Ta'avizi, 1180 yılında Abbasi halifesi an-Nasır ad-Din'i överken, Türk gençlerini şöyle nitelemektedir⁵:

"Savaşlarda onun etrafını dolunay gibi güzel Türk gençleri kuşattılar.

Şaşırtıcı bir güzellik onları kapsamıştır. İnsanlar, onlardan yardım istemeksizin bir işe başlayamazlar (onlara ihtiyaç duyarlar).

Tolga, başlardaki saçları döker ama, onlar uzun süre tolga giyinmelerine rağmen, saçları çoğalmıştır.

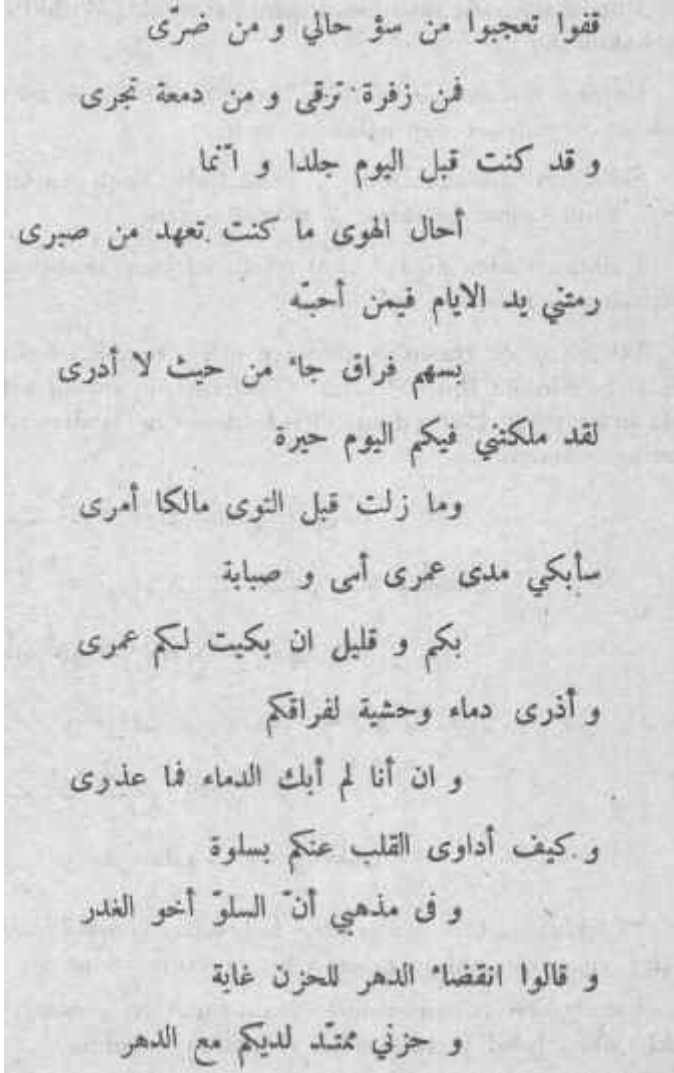
4 Yakut, Mu'cam al-Udaba, Mısır (Tarihsiz), XVIII, 235.

5 Sıbt İbn at-Ta'avizi, Divan (yay. Margaliouth), Beyrut 1967, 159; Şerefeddin Yalrkaya, Türklere Dair Arapça Şiirler, Türkiyat Macmuası, Devlet Basımevi, İstanbul 1936, V, 323.

Yay gibi kaşlarından attıkları her ok, ceylan gözlülere isabet edip, öldürür.

Kibirle yürüyerek, savaşa giderler. Tehlike onları korkutmaz. (Onlar) savaşın alevleridir".

Sıbt İbn at-Ta'avizi, Sultan Kılıç Arslan'ın kızına da yazdığı bir mersiyesinde şu beyitleri söylemiştir⁶:

6 İbn at-Ta' avizi, Divan, 222.

"Durunuz ve kötü halime, perişan durumuma, yükselen feryadıma, akan gözyaşlarıma şaşınız.

Bugünden önce ben sabırlıydım. Ancak, sabrım hususunda kefil olduğum sevgi, başka bir hal aldı.

Zamanın eli, nereden geldiğim bilmediğim bir ayrılık okunu sevdiğim kişiye attı.

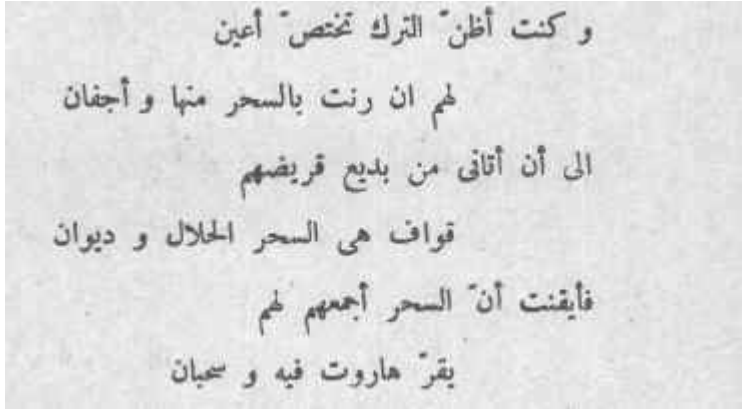
Bugün aranızda şaşırdım, kaldım. Halbuki, ayrılıktan önce, kendime hakimdim.

Ömrüm boyunca, size üzümlere ve sevgiyle gözyaşı dökerek, ağlayacağım. Ömrümce size ağlasam, azdır.

Sizin ayrılışınızdan dolayı, yalnızlıkla kanlı yaşlar döküyorum. Eğer, kanlı yaşlar dökmezsem, mazur olmam.

Kalbimi sizden dolayı nasıl teselli edeyim. İnci'ye göre teselli, vefasızlığın kardeşidir".

1192 Yılında Halep'te dünyaya gelen Kemâl ad-Bin Abu'l-Kasım 'Omar b. Ahmad İbn al-'Adim, Türklerin şiir yazma yeteneği hakkındaki şu beyitleri, 1250 yılında ölen Eydemir'in (lyidemir) Arapça divanı üzerine yazmıştır⁷.

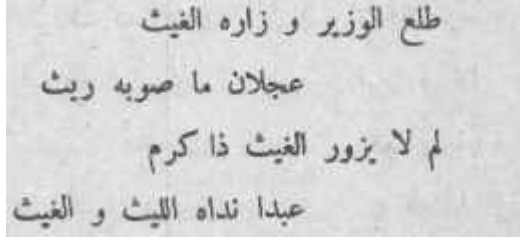
"Türlere, sihirli bir şekilde baktıkları (onlardan sihir saçtıkları) gözler ve gözkapakları tahsis edilmiş sanıyordum.

Fakat, kafiyeyle şiirlerindeki bediî sanatları görünce, divanının, ondaki "sihr-i helâl" in ta kendisi olduğunu anladım.

⁷ İbn Tanrıberdi, an-Nucum az-Zabira, Mısır, IX, 210.

Böylece, sihrin tümünün onlara özgü olduğunu oraya (divana) Harut ve Sehban'ın⁸ yerleştğine inandım".

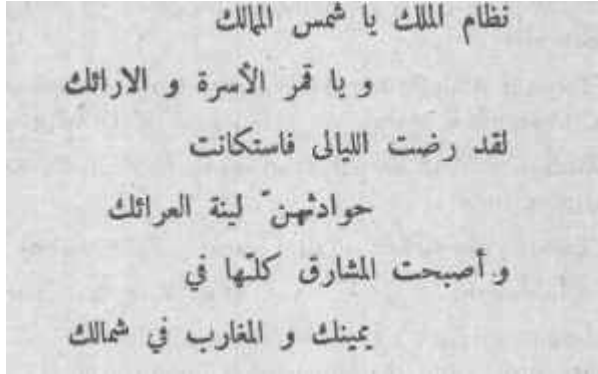
Ünlü Vezir Nizamülmülk, hakkında çok övgü söylenen bir şahsiyet olmuştur. Abu'l-Hasan AU b. Ahmad az-Zavi, yağmurlu bir günde Nizamülmülk'ü şöyle övmüştür⁹:

"Vezir (güneş gibi), doğdu ve yağması yavaş olmayan bereketli yağmur onu ziyaret etti.

Niçin yağmur bir kul olarak kerem sahibini ziyaret etmesin? Aralan (yiğit), bulut iken, ona cömert davranmıştı".

Nizamiye Medresesi'nde ders veren al-Canimi al-Haravi de, Nizamülmülk'e şu beyitleri yazmıştır¹⁰:

"Nizamülmülk, ey hükümdarlıkların güneşi ve ey ailenin ve tahtların ayı.

Geceler kabul edip, olayları nazik kişilerin yumuşaklığına boyun eğdi.

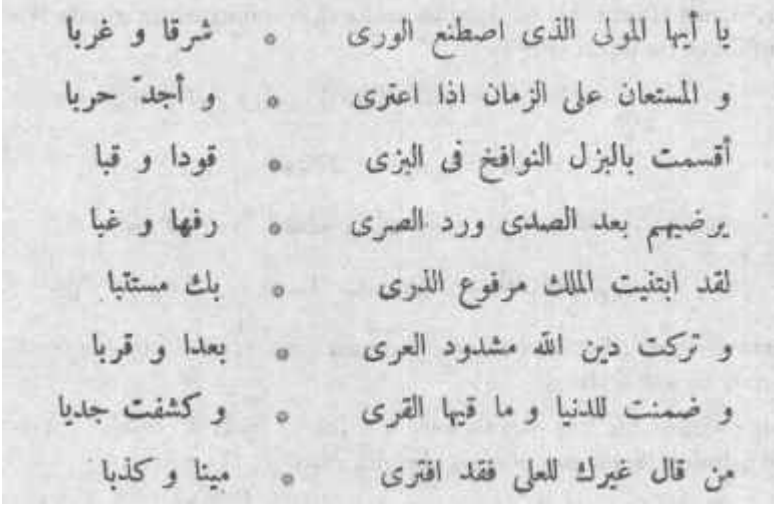
Bütün doğular (doğu ülkeleri) senin sağında, batılar (batı ülkeleri) senin solunda oldular".

8 Sehban b. Va'il, VII. yüzyılda yaşamış ünlü bir Arap hatibidir.

9 Al-Baharzi, Dumyatü'l-Kasr va Aşrat Ahi al-'Asr, Halep 1930, 216.

10 Aynı eser, 168.

Selçuklu sultanlarının mühürdarlık dairesine giren ve Melikşah (1072-1092) ile oğlu Muhammed (1105-1117) zamanında hizmet eden at-Tuğra'i (1061-1122) de, es-Sa'id Nizamülmülk'ü şöyle övmüştür¹¹:

"Ey, doğuda ve batıda halka ziyafetler veren efendi! "

Ey, başına bir iş geldiğinde, zamandan yardım isteyen ve yeniden savaşan kişi!

Toprağı şiddetle körükleyeceğine (tozu dumana katacağına) yemin ettin, kumandan olarak ve (aslan gibi) dişlerini gıcırdatarak.

Onları, şiddetli susuzluktan sonra, ilerlemeye razı eder, (suvarileri) kuşatır ve (orada) geceler.

Tozlar yükselirken, mülkü kurdun. İşler seninle istikrarlı oldu.

Allah'ın dinini uzakta ve yakında sağlamlaştırdın.

İçinde yiyecek (misafire ikram edecek) bir şey olmayan dünyayı garanti altına aldın ve cömertlik yolunu açtın.

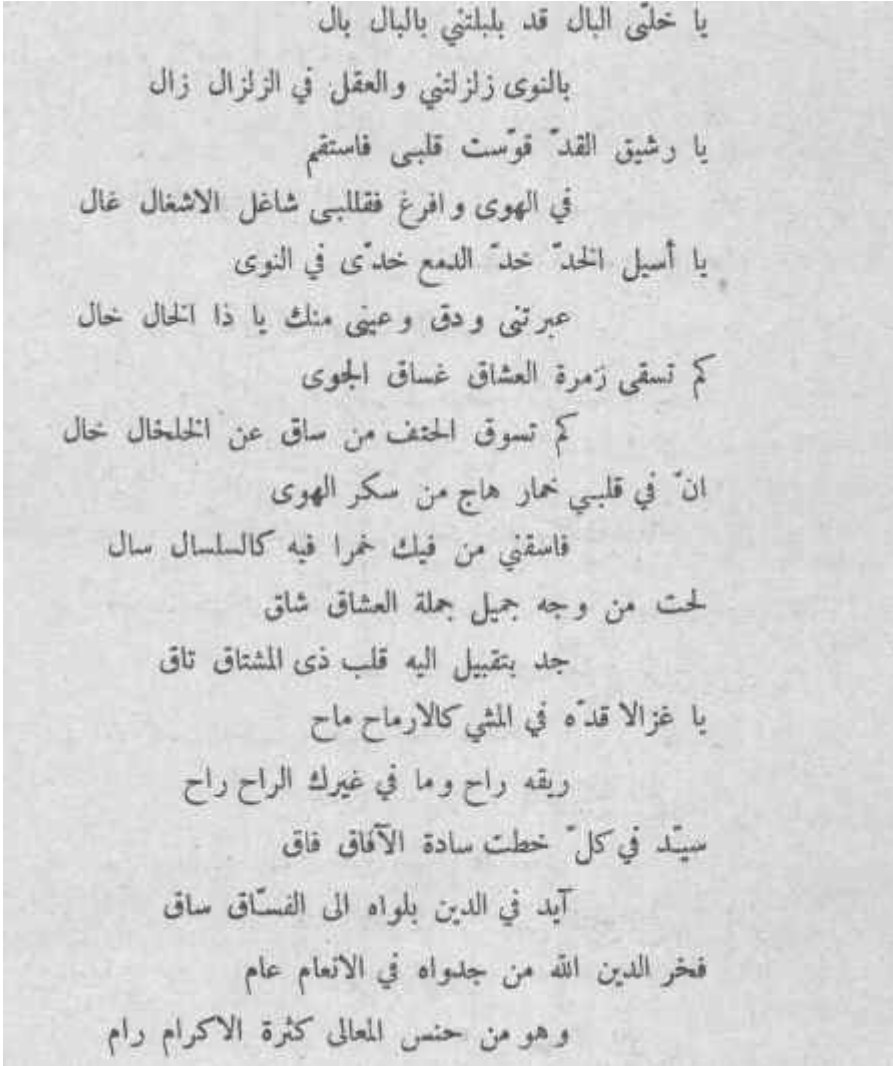
Senden başkası için "yücedir" diyen kişi, yalan söyleyerek, iftira etmiştir".

Bağdat'taki Nizamiye Medresesi'nde müderrislik yapan Mu'in ad-Din Ahmad b. 'Abd ar-Razzâk at-Tantarânî (ölm. 1092), vezir Nizamülmülk'ü övdüğü kasidesi ile ün yapmıştır¹².

11 at-Tuğra'i, Divan, İstanbul 1300,15.

12 Katip Çelebi, Keşf ez-zünun (Hazırlayanlar: Ş. Yaltkaya, K. Bilge), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, II, 1340-1341.

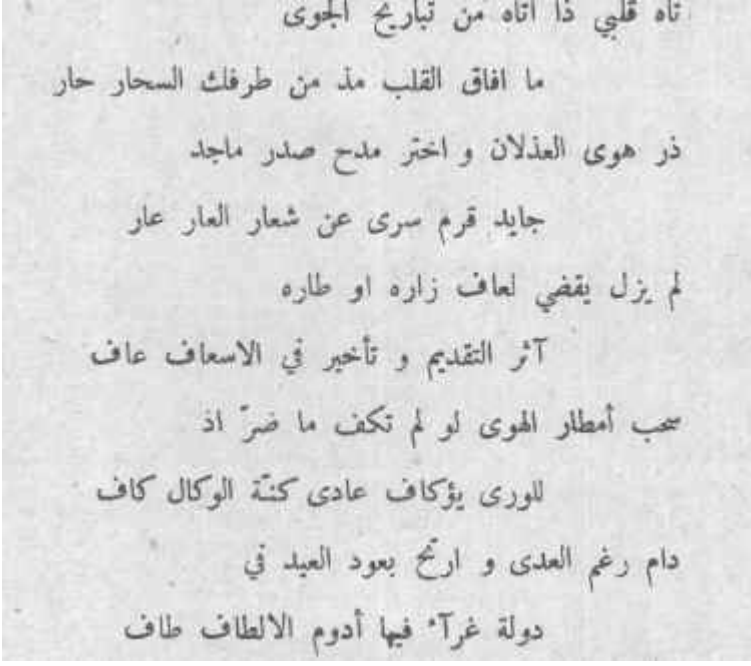
'Abd ar-Razzak at-Tantarânî'nin, "Kaşidat at-Tantarânîyya"si; Topkapı Sarayı, III. Ahmed Kitaplığı No: A 2435'de kayıtlı bulunmak tadır. Aharlı kâğıt üzerine 305 mm. boyunda ve 210 mm. eninde 6 yapraktır. Sayfada 3 satırı 125 mm. uzunluğunda harekeli güzel sülüs ve 4 satırı 90 mm. uzunluğunda nesihle 7 satır vardır. Abu'l-Fath at-Tabrizi eliyle 972 (1564)'de kopye edilmiştir¹³.

13 F.E. Karatay, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu, İstanbul 1969, III, No: 2435.

نصر رايات الهدى سباق غايات الندى
 عادل هندية العارى عن الغشام شام
 ضيغم من دابة ارعام ضرغام الشرى
 باسل خمس الى ضرب الطلا والمهام هام
 مؤتم الابداء في الهيجاء عن آباهم
 مشفق اشقائه المرموق للايتام تام
 صام للمعبود عن لذاته لكنه
 ليس عن قتل الاعادى مجرم الصمصام صام
 لوراه صاحب عن صنعته الكتاب تاب
 لوعراه رسم في موضع الارهاب هاب
 لم يزل يتاح في جنات عدن من جنا
 من جنى بستان خد منك كالتفاح فاح
 قط ما افرحتني مذ بالاسى ابرحتني
 سر صباً مذ غدا في الحزن ما في الراح راح
 قد كتتمت الحب في قلبى زمانا فاعتدى
 در جارى ادعى بالسر كالمصباح باح
 من يلمنى في الهوى حور الغواني قد عوى
 ان هذا الامر لى من ربى الفتاح تاح
 نجى عما اقالى ان حنى الآن آن
 لن لنا قلبا ففاس القلب للغلان لان
 في عراض الوصل عانى هجرى الغدار دار

لا ترحل فالحشا من كثرة الاسفار فار
 لم تزل تزور كبرا منك عنى جانبا
 لا تجبتر فالقنى من قلبه الجبار بار
 قد شددت الوسط معترا بزئار الهوى
 لم أزل في النار والاولى بذى الزئار نار
 يا عليا علمه العلام ذو الارشاد شاد
 زاهدا تقواه في دنياه للزهاد هاد
 يا نظام الملك يا فخر الورى يا من اذا
 جاءه المستنجد المظلوم بالانجاد جاد
 اصبحت منصورا رايات دين المصطفى
 منه واستردى جهادا من الى الاحاد حاد
 شانه اضفار من والاه من الآيه
 واعتدى شانيه في الاغلال والاصفاد فاد
 يرعد الاطواد بالابعد حتى انه
 لورأته ما اعتدى من هول ذى الاعداد عاد
 منه في نادى الاعداد طارق الآجال جال
 ما لهم مذ راعهم من شدة الاوجال جال
 مسقط اضحى منه منهل الانصاف صاف
 قاهر امسى على الاعداء بالاحجاف جاف
 ساد و الحساد منه في المخطاط دائم
 انّ عليها لهم كالزعزاع النساف ساف

KAŞİDAT AT-TANTARÂNÎYYA:

"Ey gamsız insan! Beni, ayrılıkla eriyen büyük üzüntü ve sıkıntı-lara düşürmüştün. Akıl belalar içinde yok olurken, beni sarstın.

Ey, boylu boslu kişi! Kalbimi kırdın! Sevgi konusunda doğru ol ve bitir! Zira, kalbim meşgalelerle uğraşmaktan helak oldu.

Ey oval yüzlü insan! Gözyaşı, ayrılık yüzünden yanağımda iz bıraktı. Beni yağmur gibi ağlattın. Ey benli kişi! Gözüm senden dolayı yağmurlar yağdırdı.

Nice aşıklara kokuşmuş soğuk içecekler içirirsin. Nicelerini, ayak-larındaki bilezikten (tutup), ölüme sevkedersin.

Kalbimde, sevgi sarhoşluğundan dolayı rahatsız eden bir ağrı var. Bana, sendeki tatlı, yumuşak su gibi akan şaraptan içir.

Tüm aşıkların özlemine çektiği güzel bir yüzle görüldün. Onu öpmek için ikramda bulun (cömertlik et)! Aşıkların kalbi, özlem içinde-dir.

Ey, geceleyin aç karnına yürürken mızraklar gibi meyl edip, salınan ceylan! Ondandır başka sevinç veren bir şey yoktur.

O (Nizamülmülk), her konuşmada efendidir (reistir), ufukların üstüne çıkan ulu kişilerdendir. Sancağını isyankârlara sevk ederek, dini güçlendiren kişidir

(O), Herkese iyilik etme konusunda, cömertliği dolayısıyla Allah'ın dininin övücüdür. O, çok ikram etmek isteyen takva sahibi yüce kişilerdendir.

(O), Hidayet bayraklarına (taşınmasına) yardım edendir. Cömertlik sınırlarını daima geçendir. Adildir. Zalimlere karşı, kınından çıkmış çıplak Hint kılıcı gibidir.

(O), Canlılar içinde bir arslan gibidir. Dağların, yağlı (iri) kükreyen arslanıdır. Çöller şiddetle susamışken, gün ağarınca kadar, beş defa suya gelen bir arslandır.

Savaşta babalarından ayırarak çocukları yetim bırakır. İnsanlardan ayrı yaşayan düşmanlarının yetimlerine karşı müşfiktir.

Allah için, kendini lezzetlerden alıkor (oruç tutar). Fakat o, düşmanları öldürme hususunda kendini tutan keskin kılıç değildir.

Bir dost onun maharetini görürse Kitap'a (Kur'an'a) tövbe eder. Rüstem¹⁴ savaş yerinde ona gelse, korkar.

Senin elma gibi güzel koku yayılan yanağının bahçesinden meyva toplayan kişi, Adn cennetlerinde sevinip, neşelenmektedir.

Üzerek beni incittiğinden beri, hiç sevindirmedin. Aşık, hüznünde oldukça sevinir, neşe içinde oldukça değil.

Sevgimi bir zaman kalbimde bir sır olarak gizledim. Ama sonunda, inci gibi akan güzyaşlarımdan açığa çıktı.

Sevgi konusunda beni kınayan kişi, namuslu kadınların (şeref) noksanlığına havlamıştır. Benim bu durumum, Fettah (bütün kapalı kapıları açan, her zorluğu halleden) Rabbimin tarafındandır.

Beni bu zor işe göğüs germekten kurtar! Şimdi ölümümün tam zamanı. Bizim için kalbi yumuşat. Zira, katı kalp dostlar için yumuşar.

14 Rüstem: Firdevsi'nin Şehname destanının baş kahramanıdır. Ataları yiğitlikle ün almış kimselerdi, fakat, Rüstem'in yiğitliği hepsininkini bastırmıştır. Delikanlılıkta birtakım korkunç devleri, filleri öldürme şeklinde başlayan olağanüstü halleri gün geçtikçe gelişmiştir. M.Ö. IV. yüzyılda Keykâvus zamanında yaşadığı söylenir. Bkz. Mustafa Nihat Özön, Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü, İnkilâp Kitabevi, İstanbul 1954, 226.

Kavuşma yerlerinde, ayrılığının zahmetini çeken merhametsiz insan dönüp durdu. Gitme! Zira kalp çok yolculuğa feveran etti.

Benden uzaklaşarak, kibirlenmeye devam ediyorsun. Gururlanma. Zira genç, kibirli kalbinden dolayı başarısız olur.

Sevgi kuşağını, istemeyerek belime bağladım. Hala ateş içindeyim. Mecusilerin bellerine bağladıkları kuşağa sahip olan için cehennem daha uygundur.

Ey doğru yolda olanın övdüğü, yücelttiği çok bilgin kişi! Ey, dünyada takvası, zahidleri hidayete erdiren zahid!

> Ey Nizamülmülk, ey halkın övüncü, ey yardım dileyen mazlum kişi kendisine geldiği zaman yardımlarla, ihsanlarla ikram eden!

Ondan dolayı, Mustafa'nın (Hz. Muhammed'in) dininin sancakları zafer kazanmış oldu. Dinsizliğe sapanları savaşarak yok etti.

Kendisine yardım edene yardım etmesi, onun alâmetidir. Kelepçe ve bukağılar içinde zulmedilen kişiyi de, fidye verip esaretten kurtarandır.

Kükremesiyle, ulu dağlar gürler. Öyle ki, onu görseydi, korkudan bu tehditleri yapanlar zulmetmezdi.

Düşmanların toplantı yerinde dolaşan gece gelen eceller ondandır. Şiddetli korkularla korkuttuğundan beri, onlarda akıl kalmadı.

Çekemeyenler, devamlı düşüş halindelerken, onun şerefi yücelmiştir. Onun ululuğu onlar için, tozu dumana katarak binayı temelinden yıkan sarsıntı gibidir.

Bu kalbim, ona gelirken sevgiden yanıp tutuşmanın zorluğundan şaşkına dönmüştür. Göz kamaştıran sihirli bakışını gördüğümünden beri, kalp iyileşmedi.

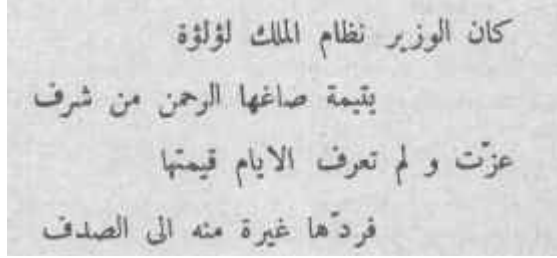
Kınayanların sevgisini bırak ve şan, şeref sahibi reisi övmeyi seç. O, cömert, efendi ve başkandır. Ayıpları yoktur.

İyilik ve lütuf istemek için kendisini ziyaret eden veya etrafında dolaşanın ihtiyacını gidermeye devam etmektedir. Öne geçene ve sona kalana, çevresinde dolaşana yardım edip, ağırlar.

Gökyüzünden yağmur yağmasa da zararı yok. Zira, düşmana beyaz palan vurulmuş olması halk için yeter.

Düşmanlara rağmen, (onun mülkü) devamlı olsun. En sürekli ihsanlarla kuşatılmış parlak devlette, bayramın gelmesiyle sevin".

Şibl ad-Davla Abu'l-Heyca Mukâtil b. 'Atiyya al-Bakri de, Nizamülmülk'in ölümü (1092) üzerine şu beyitleri söylemiştir:

"Vezir Nizamülmülk, Tanrı'nın şereften yarattığı eşsiz ve nâdir bir inci idi. Devir, onun değerini anlayamadı; bu nedenle Tanrı, onu, kudretiyle kabuğuna iade etti"¹⁵

Kültür ve medeniyete büyük hizmetleri olan Selçuklu Türkleri, bazı Arap şairlerine ilham kaynağı olmuştur. Özellikle ünlü vezir Nizamülmülkün adına, Arap şiirlerinde sık sık rastlanılmaktadır.

Prof. Dr. Ali Sevim'in; "Bugyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb, Biyografilerle Selçuklular Tarihi" adlı eserinde; Nizamülmülk; "âdil, erdendi, cömert, iyiliği çok seven, ilim sahipleri ile haşır neşir olup onlara ikramlarda bulunan iyi ahlâk sahibi"¹⁶ bir şahsiyet olarak tanımlanmaktadır. Onun bu nitelikleri, kendisine şiirler yazan Arap şairlerinin beyitlerinde de zikredilmektedir. Nizamülmülk'ün himaye ettiği Mu'in ad-Din 'Abd ar-Razzâk at-Tantarâni, ünlü vezire yazmış olduğu kasidesiyle onu överken; Şarif Abu Yahya, Nizamülmülk'e nankörlük etmesine rağmen, onun pek çok ihsan ve lütfuna mazhar olmuştur¹⁷. Ibn al-Habbâriyya da, Nizamülmülk için hicviye söylemişse de, o, şairin önce öldürülmesini emretmiş daha sonra da affetmiştir¹⁸.

Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen'in, "Alp Arslan ve Zamanı II", adlı eserinin "Selçuklu Devri Şiirlerine Göre Türkler'in Kültür Seviyesi"¹⁹ bölümünde Kaşgarlı Mahmud'un, "Divânü Lügâti't-Türk (1074)" adlı eserinde yer alan şiirler konularına göre tasnif edilip incelenmiş ve yine aynı bölümde; "Şiirlerinden, Türkler'in belirli bir hayat felsefele-

15 İbnü'l-Adim, Bugyetü't-taleb fi Tarihi Haleb, Biyografilerle Selçuklular Tarihi, Çeviri, notlar ve açıklamalar: Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1982; 61; İbn al-'Adim, Bugyat at-Talab fi Tarih Halab, Selçuklularla ilgili Haltercümebri (yayımlayan: Ali Sevim), Türk Tarih Kurumu Yayınlan XIX. Dizi-Sa. 5, Ankara 1976, 94.

16 İbnü'l-Adim, a.g.e. 37.

17 M. Fuad Köprülü-a.g.e. 185.

18 İbnü'l-Adim, a.g.e. 52.

19 A.Ü.D.T.C.F. Yayınlan, No: 342, Ankara 1983, 413.

rinin bulunduğu anlaşılmaktadır: Felâket karşısında sabır ve tahammül, nikbinlik, cömertlik, kadere tevekkül, insanın fâniliği bu felsefenin esasını teşkil etmektedir²⁰ cümleleriyle Türkler'in hayat felsefesi özetlenmiştir. Yine aynı eserde Selçuklu devri şiirlerine göre Türkler'in; "mîsafirseverlik, iyi insanın en başta gelen meziyeti olarak görülmektedir" ve "iyi insanın yapacağı işler şöyle sıralanmıştır:

1- Konuya-komşuya iyilik etmek,

2- Onları ağırlamak ve hediyelerine karşılık vermek²¹ nitelikleri yer almaktadır. "Alp Arslan ve Zamanı II" adlı eserden Türkler'in özellikleri hakkında özetle seçtiğimiz bu vasıfların, Arap şair ve yazarları tarafından da kabul edildiği görülmektedir. Bir Arap şairi olan at-Tantarani; ünlü "Kasidat at-Tantaraniyya"sinde, Nizamülmülk'ü; son derece cömert, iyi, takva sahibi, kahraman, âdil, müşfik, mazlumlara yardımcı ve çok bilgin bir kişi" olması gibi nitelikleriyle övmüştür.

Sonuç olarak, Türkler'in kendi şiirlerinde belirgin olan üstün nitelikleri bazı Arap şairlerince de kabul edilmiş ve şiirlerinde Türklerin iyi vasıfları övgü ile işlenmiştir.

Kasidat at-Tantaraniyya Başı

20 Aynı eser, 417.

21 Aynı eser, 419.

Kasidat at-Tantaraniyya Sonu